

Дефініція та функції англійської фольклорної легенди

У статті методом аналізу наявних у науковій літературі уявлень щодо типових характеристик тексту легенди обґрунтовано її функціональне призначення та диференційні жанрові ознаки. На підставі встановленої векторної ієрархічно супідрядної системи функціональних характеристик легенди, яка охоплює її загальну функцію, функціонально-прагматичне спрямування та конкретне функціональне призначення, запропоновано уточнення узагальненого формулювання поняття легенди як фольклорного жанру.

Ключові слова: фольклорний текст малої форми, легенда, жанрові ознаки, загальнодидактична функція, функціонально-прагматичне спрямування, дефініція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відомо, що певне поєднання [23, с. 47–48] функцій того чи іншого жанру не пояснює його специфіки, оскільки воно не має прямих відповідей у художній структурі твору. Водночас будь-яка функція зумовлює вибір тематики, коло ідей і тип героїв, принципи побудови сюжету, добору й поєднання певних художніх засобів тощо.

Ці та інші міркування (див., напр. [17, с. 18–24; 18, с. 228–233]) щодо характеристик прозових фольклорних текстів малої форми, придатних для систематизації їхніх функціонально-жанрових ознак, супроводжуються виникненням суттєвих труднощів. Із методологічного погляду причинами їхнього виникнення стають, зазвичай, не лише специфічні цілі конкретних досліджень, а й те, що впорядкування такої складної системи, якою постає сукупність фольклорних текстів малої форми, потребує використання відповідної до мети кожного дослідження певної системи класифікаційних ознак або їхніх комплексів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Загальним результатом розв'язання проблеми систематизації англійських фольклорних текстів малої форми за функціональним призначенням стає, зазвичай, визнання їхньої дидактичної функції [12, с. 173]. Проте, як показано нами в праці [16, с. 139], мінімально дієвою щодо функціонального призначення фольклорних текстів постає система ознак, ієрархія яких має вигляд: загальна функція → функціонально-прагматичне спрямування → конкретне функціональне призначення. Застосування такої системи дає змогу уникнути ускладнень під час формулювання й уточнення дефініції кожного конкретного жанру фольклорних текстів малої форми та використовувати їх як засіб або елемент логічного переходу до моделей структурно-фабульної побудови сюжетів цих творів, придатної для подальшого розгляду смисломісткого насичення тексту.

Виходячи із зазначеної поліфункціональності фольклорних текстів малої форми, **мета** цієї наукової розвідки – розгляд функціональних ознак англійської фольклорної легенди та уточнення її узагальненої дефініції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ми вже звертали увагу [19] на те, що специфічна особливість легенди як окремого жанру прозових фольклорних творів полягає в тому, що, виникаючи на ґрунті реальних подій, вона будується на ідеалізовано-ідеологічних уявленнях, завдяки чому набуває властивостей здійснення значного сугестивного впливу. Щодо розгляду системи функціональних ознак легенди, то його логічно почати з наявних у гуманітарних науках її визначень.

Нагадаємо, що протягом майже двох століть учені намагаються дати визначення легенди. При цьому цілком природно, що поряд зі змінами цілей, мотивів та ідей її вивчення й появою нових і більш досконалих інструментів та приладів дослідження, змінювалися й визначення легенди [25, с. 23].

Так, у поширенні легенди значну роль відіграла збірка «Золота легенда» Якова Ворагинського (XIII ст.) [6, с. 432; 22, с. 90–91]. Наприкінці цього ж століття в Англії укладено інший збірник повчальних повістей і легенд *Gesta Romanorum* (Римські діяння), розповсюджений у формі безлічі рукописів по всій Європі, де він усюди поповнювався новими легендами. Ще пізніше з'явилася збірка під назвою *Speculum Magnum* (Велике Дзеркало). Ці та інші збірники повністю або частинами проникали в XVII ст. на територію Росії. В українському письменстві княжої доби одним із перекладів таких збірників легенд був «Пролог». Тоді ж виник збірник оригінальних легенд «Києво-Печерський патерик» [7, с. 386]. У XVII ст. голландський єзуїт Дж. Болланд (1596–1665 рр.) об'єднав усі раніше розрізнені церковні сказання у видання *Acta Sanctorum*, яке було продовжене його послідовниками і в XIX ст. [13, с. 396].

Завдяки цьому в європейській літературі християнська легенда набула широкого розповсюдження. В епоху Середньовіччя у Візантії, Західній і Східній Європі легенда отримала статус найголовнішого й найважливішого жанру [13, с. 395]. В основу більшості легенд покладено здебільшого біблійні сюжети [7, с. 386], зміст яких складала тематика про створення та кінець світу (есхатологія), Христа й Богородицю, житіє святих та оповіді про їхні чудеса, диявола в його боротьбі з Богом і святими тощо.

Згідно з традиційним визначенням, легенда (від латин. *legenda* – те, що має бути прочитаним) – малий жанр середньовічної оповідно-дидактичної літератури, мета якого полягала в прямій пропаганді тих чи інших елементів християнського культу. Характерною особливістю її композиції й мови вважається уведення елементів прямої дидактики, що займають значне місце в оповіді, та її риторичні форми, завдання яких – посилення впливу легенди на слухача [5, с. 140–144; 11, с. 38; 31, р. 127].

У більш широкому (неритуальному) значенні під легендою розуміємо невелику дидактичну розповідь, фабульна структура якої охоплює фантастичні біографії осіб, дивовижні історії про тварин, рослини, речі, що не підтверджуються історичними документами [5, с. 140–144].

Згідно з баченням братів Грімм, легенди пов'язані з казками, локалізовані, заземлені й історично дійсні [24, с. 73]. На їхню безпосередню дидактичну функцію звернено увагу у визначеннях авторів низки праць [6, с. 432; 9, с. 12]. В інших дефініціях легенди підкреслюємо їхню здатність слугувати архівом доісторичного періоду людства (Renhold Kohler); її називають «театралізованими забобонами» (Karl Wehrmann) (цит. за [24, с. 73]), стверджують, що вона належить до наївного некритичного народного вивчення екстраординарного досвіду або подій, які вважаються правдивими [32, с. 14], тощо.

Щодо адекватності легенди подіям, які нею описуються, то думки дослідників певною мірою суперечливі. Так, у праці [30, с. 125] зазначено, що оповідь легенди лише в певному сенсі можна вважати правдивим викладом, оскільки вона, зазвичай, зображує неправдоподібне в межах світу ймовірного.

Подібною думки дотримуються й автори низки праць [1, с. 8; 7, с. 386; 25, с. 36; 29, с. 96–99]. Так, згідно з міркуванням Ф. Ранке, легенда об'єктивно неправдива, хоча презентує себе як правдиву історію: «Легенда, по суті, вимагає, щоб і оповідач, і слухач уважали її правдивою історією (вірили оповіді): вважається, що вона представляє реальність, розповідає про речі, які справді мали місце. Народні легенди є популярними історіями з фантастичним, об'єктивно неправдивим змістом, що розповідається у формі простого викладу неначебто реальних подій» [32, с. 14].

Проміжний погляд мають автори інших праць, у яких підкреслено, що легенда завжди фантастична за змістом, у якому йдеться і про минуле, і про сьогодення, і про майбутнє [22, с. 90–91]; жанр неказкової прози, що у фантастичній формі викладає події, які асоціюються з явищами живої й неживої природи, світом людей (племена, народи, окремі особистості) та з надприродними істотами (Бог, святі, ангели, «нечисті духи») [6, с. 432]; історія, яка подає незвичайні, метафізичні або надприродні теми з позицій реального світу її оповідачів і слухачів [26, с. 485]; оповідь, в основі якої лежить надзвичайний або фантастичний образ чи учення [14, с. 217]; твір, якому притаманне перебільшення й спотворення фактів, перетворення вигадок в історичні події [15, с. 204] тощо.

У характеристиці ознак та в самих визначеннях поняття легенди згадуються такі її окремі функції: настановна [7, с. 386], впливова [5, с. 140–144], інформативна [9, с. 76; 3, с. 139; 33, с. 212], духовно-моральна [1, с. 8], релігійна [5, с. 140–144; 28, с. 279], когнітивна [29, с. 108], превентивна [33, с. 212] й ін.

Викладене дає нам підставу запропонувати уточнення узагальненого формулювання поняття легенди як фольклорного жанру, відповідно до якого *легендою* слід вважати прозовий розповідний твір релігійного чи нерелігійного змісту ритуального або неритуального характеру з повчальною настановою, спрямований на пропаганду та сугестивне транслювання ідей релігійної чи світської ідеології, сюжет якого, зароджуючись здебільшого на основі реальних подій і фактів минулого, ідеологізується з орієнтацією на пануючі в соціумі утопічно-фантастичні уявлення про навколишній світ.

Таке визначення дає можливість перейти до безпосереднього з'ясування провідних складових частин функціонального призначення легенди.

Із функціонального погляду, легенди мають етичну або філософсько-релігійну основу [2] з відповідними застереженнями й повчаннями та викликають у людей віру в можливість реалізації своїх потреб [20, с. 76], тобто їм притаманне яскраво виражене соціально-виховне призначення. При цьому соціально затребуваним надзавданням легенди стає зведення космогонічних, релігійних, політичних і соціально-виховних уявлень для відображення минулого, теперішнього й майбутнього як єдиного історичного потоку.

Образно кажучи, легенда, відображаючи дійсність, не лишається байдужою до неї, вона її домислює, щоб переконати слухача в правдивості розповіді [8, с. 153]. В основі своєї легенда інформує слухача про події, явища, випадки, які запам'ятали народу та відіграли певну роль у його історії, а також навчає раціональних дій, застерігаючи від необачних вчинків.

Крім того, існує думка [22, с. 91] про те, що, хоча багато легенд вирізняється поетичністю, на перше місце, зазвичай, висуваються їхні пізнавальна або моралізуюча функції [3, с. 139]. Це твердження вбачається сумнівним, оскільки, на наше переконання, пізнавальну та моралізуючу функції слід уважати відповідними підфункціями, спрямованими на реалізацію головної функції легенди – дидактичної. Подібним чином зазначені в праці [4, с. 88] перформативна й інформативна функції легенди, а також розглянуте вище розмаїття її додаткових функцій (аргументативна [27, с. 17], ідеологічна [10, с. 271; 25, с. 5], організуюча, соціально-утопічна [21, с. 233] та ін.) покликані виконувати допоміжну роль. На нашу думку, автор роботи [1, с. 8] робить більш адекватний висновок, уважаючи естетичну та емотивну функції легенди підпорядкованими її дидактичній функції.

Як бачимо, дієва система провідних функцій легенди без ускладнень уписується в означену вище їх супідрядну класифікацію: загальна дидактична функція → духовно-ідеологічне спрямування → соціально-виховне функціональне призначення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене показує, що застосована нами векторна ієрархічно супідрядна трирівнева система функціональних характеристик, до складу якої входять загальна функція, функціонально-прагматичне спрямування та конкретне функціональне призначення тексту легенди, є цілком достатньою для структурування й уточнення формулювання розширених дефініцій будь-яких інших фольклорних жанрів. При цьому важливо й те, що термінологічні елементи такої системи можуть бути використані як інструмент методологічного орієнтування при однозначному визначенні функціонального навантаження кожного фольклорного тексту малої форми.

Джерела та література

1. Алпатов С. В. Повествовательная структура легенды (книжные источники и поэтика фольклорных сюжетов об искушении) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.09 / Алпатов Сергей Викторович ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1998. – 18 с.
2. Грушевський М. С. Історія української літератури [Електронний ресурс] : в 6 т., 9 кн. / Михайло Сергійович Грушевський ; [упоряд. В. В. Яременко ; авт. передн. П. П. Кононенко ; приміт. Л. Ф. Дунаєвської]. – Т. 1. – К. : Либідь, 1993. – 392 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush111.htm>
3. Костюхин Е. А. Типы и формы животного эпоса / Евгений Алексеевич Костюхин. – М. : Наука, 1987. – 270 с.
4. Липатова А. П. «Чудо» / «История»: характер вариативности предания и легенды / А. П. Липатова // Традиционная культура. – 2008. – № 2. – С. 88–95.
5. Литературная энциклопедия : в 11 т. Т. 6 / [гл. ред. А. В. Луначарский]. – М. : ОГИЗ РСФСР ; Сов. энцикл. – 1932. – 920 стб.
6. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А. Н. Николюкина ; Ин-т науч. информ. по общественным наукам РАН]. – М. : НПЦ «Интелвак», 2001. – 1600 стб.
7. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – 2-ге вид., виправл., доповн. – К. : Вид. центр «Академія», 2007. – 752 с.
8. Малзурова Л. Ц. Функции бурятских легенд и преданий / Л. Ц. Малзурова // Учёные записки ЗабГГПУ. – 2012. – С. 150–154.
9. Померанцева Э. В. Мифологические персонажи в русском фольклоре / Эрна Васильевна Померанцева. – М. : Наука, 1975. – 191 с.
10. Пропп В. Я. Поэтика фольклора: собр. тр. / Владимир Яковлевич Пропп ; [сост., предисл. и коммент. А. Н. Мартыновой]. – М. : Лабиринт, 1998. – 352 с.
11. Пропп В. Я. Русская сказка : собр. тр. В. Я. Проппа / Владимир Яковлевич Пропп ; [науч. ред., коммент. Ю. С. Рассказова]. – М. : Лабиринт, 2000. – 416 с.
12. Русская устная проза : [учеб. пособие] / Э. В. Померанцева ; сост. и авт. биогр. очерка В. Г. Смолицкий. – М. : Просвещение, 1985. – 271 с.
13. Соколов Ю. Легенда / Ю. Соколов // Литературная энциклопедия : словарь лит. терминов : в 2-х т. Т. 1 : А–П / [под ред. Н. Бродского и др.]. – М. ; Л. : Изд-во Л. Д. Френкель. – 1925. – Стб. 393–399.
14. Сырф В. Легенда как вид устного народно-поэтического творчества гагаузов / В. Сырф // Фольклор и этнография : к девяностолетию со дня рождения К. В. Чистова : сб. науч. ст. / отв. ред. А. К. Байбурина, Т. Б. Щепанская. – СПб. : МАЭ РАН, 2011. – С. 212–217.
15. Тайлор Э. Первобытная культура / Эдуард Бернетт Тайлор ; [пер. с англ.]. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.

16. Тараненко Л. І. Структурні особливості та ознаки фольклорних текстів малої форми / Л. І. Тараненко // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2008. – Вип. 75 (3). – С. 137–143.
17. Тараненко Л. І. Просодична зв'язність англійської прозової байки : [монографія] / Лариса Іванівна Тараненко. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2008. – 204 с.
18. Тараненко Л. І. Структурно-фабульні особливості побудови тексту притчі // Наукові записки. – Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. – Вип. 38. – С. 228–233.
19. Тараненко Л. І. Моделювання концептосфери змістового насичення фольклорних творів // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 127. – С. 163–172.
20. Тертычный А. Легенда тайною манит... / А. Тертычный // Журналист. – 2003. – № 2. – С. 75–77.
21. Чистов К. В. Русские народные социально-утопические легенды: XVII–XIX вв. : [монографія] / Кирилл Васильевич Чистов. – М. : Наука, 1967. – 341 с.
22. Чистов К. В. Легенда / К. В. Чистов // Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. Т. 4 : Лакшин. – Мураново / [гл. ред. А. А. Сурков]. – М. : Сов. энцикл., 1967. – С. 90–91.
23. Чистов К. В. Фольклор. Текст. Традиция : сб. ст. / Кирилл Васильевич Чистов. – М. : ОГИ, 2005. – 272 с.
24. Dégh L. Folk Narrative / L. Dégh // Folklore and Folklife : An Introduction / ed. by Richard M. Dorson. – Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1982. – P. 53–83.
25. Dégh L. Legend and Belief. Dialectics of a Folklore Genre / Linda Dégh. – Bloomington and Indianapolis : Indiana University Press, 2001. – 498 p.
26. Folklore : an Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art / [ed. by Thomas A. Green]. – Santa Barbara ; Denver ; Oxford : ABC-CLIO, 1997. – 892 p.
27. Kapfhammer G. Sage und Geschichte – Neue Überlegungen zur Erzählforschung am Beispiel der Hamelner Rattenfängersage / G. Kapfhammer // Geschichten und Geschichte : Erzählforschertagung in Hameln / ed. Norbert Humburg. – 1984. – Hildesheim : Lax, 1984. – P. 13–18.
28. Loomis C. G. Legend and Folklore / C. G. Loomis // California Folklore Quarterly. – 1943. – Vol. 2, No. 4. – P. 279–297.
29. Mullen P. B. Modern Legend and Rumor Theory / P. B. Mullen // Journal of the Folklore Institute. – 1972. – Vol. 9, No. 2/3. – P. 95–109.
30. Oring E. Folk Narratives / E. Oring // Folk Groups and Folklore Genres. An Introduction / ed. by E. Oring. – Logan : Utah State University Press. – 1986. – P. 121–145.
31. Oring E. Legendry and the Rhetoric of Truth / E. Oring // The Journal of American Folklore. – 2008. – Vol. 121, No. 480. – P. 127–166.
32. Ranke F. Grundfragen der Volkssagenforschung / F. Ranke // Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde. – 1925. – Vol. 3. – P. 12–23.
33. Simpson J. A Dictionary of English Folklore / J. Simpson, S. Roud. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 411 p.

Тараненко Лариса. Дефиниция и функции английской фольклорной легенды. В статье методом анализа существующих в научной литературе представлений о типичных характеристиках текста легенды обоснованы система ее ведущих функций и дифференциальные жанровые признаки. Подчеркнуто, что специфическая особенность легенды как отдельного жанра прозаических фольклорных произведений заключается в том, что, возникая на почве реальных событий, она строится на идеализированных идеологических представлениях, благодаря чему приобретает значительный потенциал осуществления суггестивного воздействия. На основании этого, а также установленной векторно-иерархически соподчиненной системы функциональных особенностей легенды, охватывающей ее общую функцию, функционально-прагматическую направленность и конкретное функциональное назначение, предложено уточнение обобщенной расширенной формулировки понятия легенды как фольклорного жанра.

Ключевые слова: фольклорный текст малой формы, легенда, жанровые признаки, общедидактическая функция, функционально-прагматическая направленность, дефиниция.

Taranenko Larysa. Definition and Functions of the English Folk Legend. In the article by means of analyzing the information on typical features of a legend the author suggests the system of its leading functions and differential genre characteristics. It is emphasized that a specific feature of the legend as a prosaic folklore genre is in the fact that arising from real events it acquires its form on the basis of idealized ideological representations, thus gaining a considerable potential of realizing a subliminal influence. Considering this as well as the established vector-oriented hierarchical subordination of legend functions, which embrace its general function, functional-and-pragmatic orientation and a definite functional aim, the author formulates a generalized expanded definition of the notion of a folk legend as the genre.

Key words: small folklore text, legend, genre features, general didactic function, functional-and-pragmatic orientation, definition.

Стаття надійшла до редколегії
21.03.2014 р.